

Αυτοβιογραφία

Η Αυτοβιογραφία της Ζακυνθινής λόγιας Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832), μια σημαντική ιστορική μαρτυρία και συγχρόνως το πρώτο αξιόλογο δείγμα γυναικείας γραφής στη νεοελληνική γραμματεία, πρωτοεκδόθηκε το 1881. Τα αποσπάσματα που επιλέξαμε αναφέρονται στην αναζήτηση της ελευθερίας από μια νέα γυναίκα των αρχών του 19ου αιώνα και φανερώνουν την αντίδρασή της στο άκουσμα της είδησης για την επανάσταση του 1821, αλλά και τη συνείδηση του αποκλεισμού της από κάθε μορφή δημιουργικής ζωής και την αγωνία της για την τύχη του πνευματικού της έργου.

Απόσπασμα Α

Εις τούτον τον καιρόν, δηλαδή τη 25 Μαρτίου 1821, την ημέραν του Ευαγγελισμού, έρχεται ο ποτέ διδάσκαλός μου Θεοδόσιος Δημάδης, και μας κάμνει γνωστόν με πολλήν του χαράν πως οι Γραικοί ανήγειραν τα όπλα εναντίον των Οθωμανών, πως η Πάτρα και οι πλησίον της χώρες ήδη είχαν σείσει τον ζυγόν της σκλαβίας, και πως οι επίλοιπες χώρες, κατά την συμφωνίαν ίσως, είχαν τότε καμωμένον το ίδιον, αλλά, ως πλέον μακράν, ακόμη η είδησις δεν ήτον φθασμένη εις την Ζάκυνθον. Ούτως είπεν ο μαύρος, διότι τέτοια ήτον η φήμη, οπού παρευθύς έτρεξεν.

Εγώ εις τα λόγια του άκουσα το αίμα μου να ζεσταίνει, επεθύμησα από καρδίας να ήθελεν ημπορώ να ζωστώ άρματα, επεθύμησα από καρδίας να ήθελε ημπορώ να τρέξω διά να δώσω βοήθειαν εις ανθρώπους, όπου δι' άλλο –καθώς εφαινετο– δεν επολεμούσαν, παρά διά θρησκείαν και διά πατρίδα, και διά εκείνην την ποθητήν ελευθερίαν, η οποία, καλώς μεταχειριζομένη, συνηθά να προξενεί την αθανασίαν, την δόξαν, την ευτυχίαν των λαών. Επεθύμησα, είπα, από καρδίας, αλλά εκοίταξα τους τοίχους του σπιτιού, όπου με εκρατούσαν κλεισμένην, εκοίταξα τα μακρά φορέματα της γυναικείας σκλαβίας και ενθυμήθηκα πως είμαι γυναίκα, και περιπλέον γυναίκα Ζακυνθία, και αναστέναξα, αλλά δεν έλειψα όμως από το να παρακαλέσω τον Ουρανό διά να ήθελε τους βοηθήσει να νικήσουν, και τοιούτης λογής να αξιωθώ και εγώ η ταλαίπωρος, να ιδώ εις την Ελλάδα επιστρεμμένην την ελευθερίαν και, μαζί με αυτήν, επιστρεμμένας εις τας καθέδρας* τους τας σεμνάς Μούσας, από τας οποίας η τυραννία των Τούρκων τόσον και τόσον καιρόν τας εκρατούσε διωγμένας. [...]

Εγώ εφοβόμουν μεγάλως όλα εκείνα τα κακά, που ημπορούν να συνέβουν εις μίαν υπανδρευμένην, αλλά περισσότερο από όλα εφοβόμουν μεγάλως μην είχε τύχει να πάρω κανένα από εκείνους τους άνδρας, οπού θέλουν να έχουν την γυναίκα τους ωσάν σκλάβαν, και την νομίζουν διά κακήν, οπότεν αυτή ωσάν σκλάβαν δεν θέλει να φέρεται. Βλέποντας τέλος πάντων και τον αδελφόν μου τοιούτης λογής ενάντιον εις την γνώμην οπού είχα διά το μοναστήρι, εκοινολόγησα*, τόσον εις αυτόν ωσάν και εις τον θεϊόν μου, τον στοχασμόν οπού μου ήλθε διά να υπάγω να ησυχάσω εις εκείνο το μετόχι μας, οπού εδώ επάνω ήδη εμελέτησα.

Απόσπασμα Β

Τούτο το πράγμα εφάνη απαίσιον και εις τους δύο, όθεν εγώ τότε ευρέθηκα εις την μεγαλυτέραν στενοχωρίαν, οπού δύναται να ευρεθεί άνθρωπος εις τον κόσμον. Όχι να υπάγω να ησυχάσω –διατί δεν ηθέλησαν οι συγγενείς μου– όχι να υπανδρευθώ –διατί εγώ δεν ήθελα– έπρεπε λοιπόν να μείνω διά παντός εις το σπίτι. Διά παντός εις το σπίτι! Α! τούτος ο στοχασμός με έκαμνε να τρομάζω· εγώ έβλεπα καλά πως τούτο το σπίτι εξ αποφάσεως ήθελε μου προξενήσει γλήγορον και κακόν θάνατον. Μέρα και νύκτα κλεισμένη, χωρίς να δύναμαι να πηγαίνω μήτε εις εκκλησίαν, μήτε εις περιδιάβασιν, χωρίς να έχω την παραμικράν ξεφάντωση, χωρίς να έχω πλέον ελπίδα διά να αλλάξω ζωήν, χωρίς να ακούω άλλην ομιλίαν παρά εκείνην του πατρός μου (επειδή ο αδελφός μου και ο θεός μου ή ολίγον ή τίποτε συνομιλούσαν μαζί με εμάς τες γυναίκες), ο οποίος άλλο δεν έκανε, παρά να λέγει τα πλέον δυστυχησμένα και μελαγχολικά λόγια οπού ποτέ να ειπώθησαν, ήσαν όλα πράγματα, οπού μου έδιναν μίαν μεγαλοτάτην θλίψιν και στενοχωρίαν, πάθη οπού γλήγορα εξ αποφάσεως έμελλε να με γκρεμίσουν εις το μνήμα.

Τι λοιπόν, έλεγα με τον εαυτόν μου, έχω να αποθάνω, και ν' αποθάνω χωρίς να κάμω καλόν; Χωρίς να εκπληρώσω εκείνο το τέλος, διά το οποίον βάνει ο θεός τον άνθρωπον εις τον κόσμον; Δυστυχησμένη Ελίζα! Πού είναι τώρα εκείνη η ευτυχεστάτη και ενάρετη ζωή, την οποίαν επήγαινες προφθάνοντας με του νοός σου τα μάτια; Και σεις, μαύρα μου συγγράμματα, που σας αγαπούσα και ήθελα το καλόν σας –ό, τι λογής μία αγαπητή μητέρα το θέλει εις τα τέκνα της– έχετε, κλεισμένα εδώ μέσα που σας έχω, να χορτάσετε την κοιλίαν των σαράκων, ή έχει κανένα καιρόν ο αδελφός μου να σας εβγάλει και να σας δώσει εις τους δούλους του, διά να σας ξεσχίζουν και να μεταχειρίζονται τα μέλη σας εις τας χρείας του μαγειρείου; Εγώ αποθνήσκω, αλλά πόσον ο θάνατός μου ήθελε με λυπεί ολιγότερον, αν ίσως ημπορούσα να σας παραδώσω εις κανένα σπουδαίον, εις κανένα που να τιμά, και όχι να καταφρονεί, τα γεννήματα της αγχινοίας!

Απόσπασμα Γ

Έως τούτον τον καιρόν, δηλαδή έως τον όγδοον χρόνον της ζωής μου, εγώ δεν εγνώριζα ακόμη το αλφαβητάρι. Η μητέρα μου επιθυμούσε να πάρη διδάσκαλον δια να με μάθη γράμματα, και καθώς μου λέγει τώρα, ήκουε μεγάλην θλίψιν οπόταν εστοχάζετο μη τύχη και μείνω τελείως αγράμματη. Επιθυμούσεν, είπα, να πάρη διδάσκαλον, αλλ' αύτη η ταλαίπωρος δεν είχε καμμίαν εξουσίαν και δεν ημπορούσε να διάταξη τα πράγματα της φαμηλίας της καθώς ήτον εις την αρέσκειάν της. Η μάμμη μου είχε την επιστασίαν εκείνων των πραγμάτων όπου περικλείει ο οίκος, ο θεός μου είχε και έχει την επιστασίαν και την έξουσίαν των ακινήτων υπάρχόντων, ο πατέρας μου εφρόντιζε δια τας πολιτικές υποθέσεις και δια τας οικιακάς δεν είχε καμμίαν έγνοιαν, όθεν η μητέρα μου είχε την επιστασίαν της ανατροφής των παιδιών, αλλά τα μέσα της έλειπον. Το μέσον δια να τον πληρώνη ημπορούσε νά το έχη, αλλά το μέσον δια να πάρη τούτον τον διδάσκαλον, πώς ημπορούσε να το εύρη; Το σπήτι μας είχε (καθώς και ακόμη έχει) εκείνο το

παλαιόν, βάρβαρον και αφύσικον και απάνθρωπον ήθος, όπου θέλει ταις γυναίκαις ξεχωρισμέναις από την ανθρωπίνην εταιρίαν. Έξ αιτίας τούτου του κακοτάτου ήθους, αυτή ευρίσκετο χωρίς καμμίαν γνώρισιν και να πάρη άνθρωπον όπου δεν εγνώριζε μήτε αυτή το ήθελε, μήτε η επίλοιπη φαμήλια. Εστοχάσθη λοιπόν νά μου δείξη αυτή η ίδια εκείνα τα ολίγα γράμματα, όπου ήξευρεν, όθεν μου ήγόρασε μίαν φυλλάδα, και άρχισε κάθε βράδυ να μου καππακίζη το « Άγιος ο Θεός, άγιος ισχυρός, άγιος αθάνατος, ελέησον ημάς».

Ο διδάσκαλος οπου άνωθεν είπα, μου είχεν εμπνεύσει μεγάλον ζήλον δια τα γράμματα, αυτός αφ' ου είχε μου δώκη μάθημα, εκάθητο και μου ερμήνευε την Θεοσέβειαν, και όλαις εκείναις ταις άλλαις αρεταίς όπου πρέπει να έχη ο άνθρωπος μάλιστα δε ο Χριστιανός, έπειτα εκάθητο και μου εγκωμιάζε την σπουδήν, και μαζί με αυτήν, εκείνους οπου την έχουν, και οπου την ζητούσι. Τούτος ο σεβάσμιος ιερέυς γνωρίζοντας πως δεν ήτον πλέον αρκετός να μου δώση περισσότερα γράμματα από εκείνα οπου μου έδωσεν, είχεν είπη πολλαίς φοραίς του πατρός μου να μου εύρη ένα διδάσκαλον έπιτήδειον δια να με μαθητεύση, αλλ' αυτός δεν τον ήκουσε, διότι είχεν εκείνην την παλαιάν βάρβαρον γνώμην, η οποία θέλει να μη μαθαίνουν οι γυναίκες πολλά γράμματα.

Έως τόσον απερνούσα πολλά καλά εις τα Πηγαδάκια. Εγώ δεν είχα κανένα πράγμα οπου να με ενοχλήση, και η ώραις οπου εκεί απερνούσα ήσαν τη αληθεία ώραις εύτυχημέναις. Επήγαινα μαζί με τους γονείς μου εις την εκκλησίαν, οπου είχα να υπάγω ν' ακούσω λειτουργίαν από όταν ήμουν οκτώ χρόνων, εύγαινα και επήγαινα εις περιδιάβασιν, εύγαινα και εκαθόμην έξω από την θύρα του σπητιου, επρόβαινα εις το παρεθύρι. Όλα ταύτα είναι το ουδέν εις άλλους, αλλ' ειςέμενα όπου ήμουν πάντοτε κλεισμένη εις ένα σπήτι, ήτον μεγάλον πράγμα.....

Ένα βιβλίον οπου ονομάζεται Fior di Virtù, δηλαδή Άνθος Χαρίτων, έχει το κείμενον μεταγλωττισμένον εις την εδικήν μας ρωμαϊκήν γλώσσαν, όθεν εγώ εδιάβαζα εις τούτο καμπόσα λόγια ιταλικά, έπειτα εκοίταζα την εξήγησιν και τοιούτης λογής τα εμάνθανον πολλά εύκολα. Μία τέτοια σπουδή με ηνάγκασε ν' αφίνω το εργόχειρόν μου και να καταγίνωμαι εις αυτήν. Τούτο εκακοφάνηκε της μητέρας μου και της μάμμης μου και άρχισαν να με εμποδίζουν. Το εμπόδισμα αντι να μου σβύση την επιθυμίαν της μαθήσεως περισσότερο μου την ανάλπει

Ο πατέρας μου καθώς άνωθεν είπα είχεν ακόμη εκείνην την παλαιάν γνώμην του τόπου οπου δεν ήθελεν εις τα κοράσια πολλά γράμματα, όθεν νομίζω πως δεν έβλεπε με καλόν μάτι τον διδάσκαλον οπου ήρχετο να μου δίδη μάθημα και μίαν βραδιάν αναφέρωντας τον η μητέρα μου, Και τί (της λέγει) έρχεται να της μάθη επιστήμεις; Ό λόγος ήτον με στομάχι, εγώ οπου ήμουν έξω εις την άλλην κάμεραν τον ήκουσα, και ησθάνθηκα τον εαυτόν μου καταδαφισμένον. Μ' έπιασεν ένας μεγάλος φόβος μην ήθελε με εμποδίσει από την σπουδήν, έκραξα τότε την μητέρα μου, της κάμνω γνωστήν την μεγάλην μου στενοχωρίαν, αύτη με περνά με λόγια και ευγαινει από την κάμεραν, εγώ μνέσκω μονάχη και στρέφωντας τα μάτια μου εις μίαν εικόνα της Θεομήτορος αρχινώ να την παρακαλώ εκ καρδίας να ήθελε μου δώκη την χάριν να νικήσω όσα εμπόδια μου επρόβαιναν εις την σπουδήν και να ήθελε με αξιώσει να γίνω ένα καιρόν ωφέλιμη εις την ανθρωπίνην εταιρίαν. Την άλλην ημέραν η θλίψις μ' έκαμε να πάρω μίαν όψιν αχαμνήν, η μητέρα μου φοβείται δια την υγείαν μου όθεν με παρηγορά λέγωντάς μου πως ήθελε ομιλήσει με τον πατέρα μου περί τούτου,

ωμίλησε, και αυτός της είπε πως δεν ήθελεν εμποδίσει τον διδάσκαλον από το να έρχεται να μου δίνη μάθημα. Διά το όποιον πράγμα εγώ ησύχασα.....

Εις τούτον τον καιρόν η υπανδρεία άρχισε να μου ανοστίζη. Εγώ αγκαλά και πάντοτε εις το σπήτι κλεισμένη, από εκείνα τα ολίγα υποκείμενα τα οποία ημπορούσα να ιδώ αγροί-κουσα να λέγουν βάσανα και πάθη και όλα δια ταις υπανδρευμέναις, προς τούτοις μία εξαδέλφη μου πρώτη και μία δεύτερη, κοράσια με φρονιμάδα, με ευμορφίαν, με ευγένειαν, και με καλόν προικιόν υπανδρεύθησαν και απερνούσαν την πλέον χειρότερην ζωήν, οπού ημπορεί να περάση γυναίκα εις τον κόσμον. Δεν φθάνει τούτο, μία βραδιά η μητέρα μου μου έδωκε να περάσω ένα σειρήτι από ένα βρακάκι του αδελφού μου του μικρού, εγώ δεν εκατάλαβα πως απερνούσε και το επέρασα κακά, όθεν θυμόνει (δεν λέγω πως είχεν άδικον) και ονειδίζωντάς με μου λέγει πως δεν είμαι καλή δια τίποτες, πως δεν είμαι δια κόσμον, πως δεν είμαι δι' άλλο, παρά δια να γίνω καλογραία. Εγώ δεν της είπα τίποτες, παρά επήγα εις την κάμεράν μου εκλείσθηκα και εκεί έδωκα αρχή και τέλος εις ένα μεγαλότατον θρήνον. Ο λόγος της μητρός μου ήτον λόγος του αέρος, αλλ' εγώ εστοχάσθηκα πως μία κάποια θεία έμπνευσις την έκαμε να τον προφέρη. Μου ήλθαν παρευθύς εις τον νουν όλαις η δυστυχίαις εις ταις οποίαις είναι υποκείμεναις η υπανδρευμέναις, με το ογλίγωρον μάτι του νοός ταις εκύτταξα, ταις επαράτηρησα και έμενα τρομασμένη. Από τότε άρχισα να συγκρίνω την μοναστικήν ζωήν με την κοσμικήν και πάντοτε ηύρεσκα πολλά καλύτερην εκείνην από τούτην. Εγώ έκαμνα ένα συμπερασμόν και έλεγον, «Όπου είναι ειρήνη είναι και ευτυχία· εις το μοναστήρι είναι ειρήνη, λοιπόν είναι και ευτυχία». Από ημέραν εις ημέραν εστερεωνόμουν πάντοτε εις την γνώμην μου και ήθελα να την φανερώσω της μητρός μου, αλλά δεν το έκρινα πρέπον, διότι εφοβόμουν μην ήθελεν αλλάξει ο στοχασμός μου, και τοιούτης λογής ήθελε φανώ ακατάστατη, δείχνωντας σήμεραν μίαν γνώμην και αύριον μίαν άλλην, όθεν εστοχάσθηκα να της το φανερώσω αφ' ου είχαν απεράσει ένας χρόνος.....

Εις τούτον τον καιρόν, δηλαδή τη 25 Μαρτίου 1821 την ημέραν του Ευαγγελισμού, έρχεται ο ποτέ διδάσκαλος μου Θεοδόσιος Δημάδης και μας κάμνει γνωστόν με πολλήν του χαράν, πως Γραικοί ανήγειραν τα όπλα εναντίον των Οθωμανών, πως η Πάτρα και η πλησίον της χώραις ήδη είχαν σεισει τον ζυγόν της σκλαβιάς, και πως η επίλοιπαις χώραις, κατά την συμφωνίαν ίσως, είχαν τότε καμωμένον το ίδιο, αλλά ως πλέον μακράν, ακόμη η είδησις δεν ήτον φθασμένη εις την Ζάκυνθον. Ούτως είπεν ο μαύρος, διότι τέτοια ήτον η φήμη οπού παρευθύς έτρεξεν. Εγώ εις τα λόγια του άκουσα το αίμα μου να ζεσταίνη, επεθύμησα από καρδιάς να ήθελεν ημπορώ να ζωστώ άρματα, επεθύμησα από καρδιάς να ήθελε ημπορώ να τρέξω δια να δώσω βοήθειαν εις ανθρώπους, οπού δι' άλλο (καθώς εφαινετο) δεν επολεμούσαν, παρά δια θρησκείαν και δια πατρίδα, και δια εκείνην την ποθητήν ελευθερίαν, η οποία καλώς μεταχειριζομένη, συνηθά να προξενή την αθανασίαν, την δόξαν, την ευτυχίαν των λαών. Επεθύμησα, είπα, από καρδιάς, αλλά εκύτταξα τους τοίχους του σπητιού οπού με εκρατούσαν κλεισμένην, εκύτταξα τα μακρά φορέματα τηςγυναικείας σκλαβιάς και ενθυμήθηκα πως είμαι γυναίκα, και περιπλέον γυναίκα Ζακυνθία και αναστέναξα, αλλά δεν έλειψα όμως από το να παρακαλέσω τον Ουρανόν δια να ήθελε τους βοηθήση να νικήσουν, και τοιούτης λογής να αξιωθώ και εγώ η ταλαίπωρος να ιδώ εις την Ελλάδα επιστρεμμένην την ελευθερίαν και μαζί με αυτήν επιστρεμμένας εις τας καθέδρας τους τας σεμνάς

Μούσας, από τας οποίας η τυραννία των Τούρκων τόσο και τόσο καιρόν τας εκρατούσε διωγμένας.....

Ω αναποδογύρισμα ιδεών! Ω στιγμή από τας πλέον δυστυχισμέναις στιγμαίς της ζωής μου! Αλήθεια είναι χρέος του παιδιού να μην ευγάνη γνώμην, αλλά να υποτάσσεται εις την γνώμην των γονέων του, αλλά είναι όμως εις την εξουσίαν του το να υπανδρευθή και το να μείνη ανύπανδρον και να ζήση εις μοναστήρι. Χαιρόσασθε, ω γονεΐς, την εξουσίαν οπού έχετε με δικαίον εις τα παιδιά σας, αλλά ως εκεί μη θέλετε να παίρνετε τα δικαιώματα της φύσεως, ταύτην την λαιμαργίαν αφήτε την, σας παρακαλώ, εις τους τυράννους, εις τους οποίους μόνον αρμόζει! Εις τούτους λοιπόν η κίνησις των παθών έγινε μεγάλη, εγώ πνιμένη εις ένα ποτάμι δακρύων, «Αχ μητέρα! (εφώναζα) μίαν φοράν οπού γνώμη τόσο θεάρεστη, τόσο έντιμος, τόσο αγαθή, φαίνεται εις εσάς όλον το εναντίον, εγώ θα υπάγω να χωθώ εις μίαν κουφάλαν βουνού και εκεί μέσα να ζήσω». Θεέ μου! εστοχαζόμενη ποτέ πως είχα να απαντήσω μίαν τέτοιαν εναντίωσιν, πως είχα να εύρω εις εκείνους οπού πλέον επιμούσα και αγαπούσα μίαν καρδίαν τόσο σκληράν, τόσο βάρβαρον!... Τέτοιοι λοιπόν θέλει είναι όλοι οι άνθρωποι. Αχ! μέσα εις το σπήλαιον θέλει ζήσω βέβαια ευτυχισμένη μη όντας υποκείμενη να τους βλέπω και να συναναστρέφωμαι με αυτούς. Ταύτα και άλλα πολύτερα κινήμενη από τα πάθη έλεγα κλαίωντας, οπόταν έρχεται ο πατήρ μου, και έρχεται με άλλην όψιν. Αυτός εκεί όπου ετραβήχθη εις την κατοικίαν του, βέβαια θέλει εστοχάσθηκε καλύτερα το πράγμα, όθεν αρχίζει να λέγη, πως εκείνος δεν ημπορεί να εμποδίση ένα τέτοιον πράγμα, διατί τούτο είναι κράξημον θεϊκόν, και από το άλλο μέρος πως δεν έχει καρδίαν να με βιάση δια να υπανδρευθώ, διατί δεν θέλει (ανίσως και ήθελε εύρω κακήν τύχην) να τον ελέγχη η συνείδησις, ωσάν αίτιον της δυστυχίας μου, προς τούτοις μου λέγει: «Το καλύτερον μοναστήρι οπού να έχωμεν, είναι εκείνο εις το οποίον μελετάς να υπάγης, αλλά αυτό είναι μέσα εις το Κάστρον, και τοιούτης λογής είναι περικυκλωμένον από στρατιώτας, όθεν εγώ δεν καταδέχομαι ν' απερνάω από το μέσον τους, δια να έρχωμαι να σε βλέπω. Υπομονέψου ολίγον και ή εγώ, ή ο αδελφός σου, όταν επιστρέψη από την Ιταλίαν, θέλει σε απεράση εις κανένα μοναστήρι τής Βενετίας. Εκεί θέλει ευρείς κόραις ευγενέσταταις ωσάν εσένα και καλύτεραις από εσένα, εκεί θέλει ευρείς ησυχίαν και ανάπαυσιν, όθεν θέλει απεράσης μίαν εύτυχεστάτην ζωήν, ό,τι λογής επιθυμεί η καρδιά σου». Εις τέτοια φρόνιμα, και επ' αληθείας πατρικά λόγια γνωρίζω τον αγαπημένον μου πατέρα, όθεν εξαλείφω εκείνην την δυστυχισμένην ιδέαν οπού προ ολίγου είχα κάμει περί του χαρακτήρος του, και παρευθύς η ελπίδα της ευτυχίας αρχίζει να ζεσταίνη το αίμα γύρωθεν της καρδίας μου.....

Την άλλην ημέραν έρχεται και μ' ευρίσκει ο θεΐος μου και αρχινά με πολλήν γλυκύτητα να μου λέγη λόγια οπού δεν ανταποκρίνοντο τελείως εις εκείνα οπού είχεν αναγνώση περασμένην ημέραν εις την γραφήν μου. Δηλαδή αρχίζει να μου λέγη: Πώς ένα παιδί, οπού αποτολμεί να ευγάλη γνώμην εις τους γονεΐς του είναι επαναστάτης· πώς εγώ δεν έχω κανένα δικαίον να ζητώ ένα τέτοιον πράγμα, και πως ανίσως ήθελ' έχω δικαίον αυτός ο ίδιος ήθελε μου το διαφεντεύση. Πως ανίσως εγώ θέλω να φύγω τον κόσμον δια να μη πέσω εις μεγάλας δυστυχίας, όχι δια τούτο δεν ημπορώ να πέσω εις μικράς, και όταν ένας άνθρωπος είναι δυστυχής εις μικρά πράγματα, είναι το ίδιον ωσάν να ηθελεν ήναι και εις μεγάλα. Τέλος πάντων μου λέγει πως ν' αφήκω την γνώμην οπού έχω και πως όταν φανερωθή περίστασις δια υπανδρείαν μου με την ποσότητα της προίκας, ήθελε

φανερώνση πόση ήτον η αγάπη οπού μου επρόσφερνεν εξ αιτίας της καλής ηθικής μου. Εγώ πάντοτε σταθερά εις την γνώμην μου του απόδειχνα πως ήταν αδύνατον να την απαρατήσω, αλλά χωρίς να τον καταλείψω εις τα λόγια μου, μήτε εγώ να καταλεισθώ εις τα εδικά του, τον βλέπω και μισεύει μ' εκείνην την ιδίαν γλυκύτητα, με την οποίαν είχε έλθη.....

Απεθυμούσα να μην ήθελε κάμω γνωσταίς εις τους μεταγενεστέρους τούταις ταις σύγχυσαις οπού εγώ έλαβα εξ αιτίας του πατρός μου, αλλά δεν ημπορούσα να κάμω αλλέως, διατι απεφάσισα να μη κρύψω τίποτες από τα περιστατικά της ζωής μου, και διατι ήθελα να παρακαλέσω όλους τους πατέρας να μη προτιμούν καλήτερα τον εαυτόν τους από τα τέκνα τους. Αγαπάτε, αγαπάτε, πατέρες, σας παρακαλώ, τα τέκνα σας, φροντίζετε πάντοτε να τα κάμνετε να ζουν ευτυχώς, μίαν φοράν οπού χωρίς αυτά να σας την ζητήσουν, εσείς αυτοθελήτως τους εδώκατε την ζωήν. Αλλά είναι θηλυκά· μάλιστα διατι είναι θηλυκά χρεωστείτε να τα αγαπάτε περισσότερο. Εμείς η μαύραις γυναίκες όντας γενναίαις από την φύσιν πλέον αισθητικαίς, όντας καταδικασμέναις από την συνήθειαν να ήμεθα πλέον υποκείμεναις εις τους πατέρας αφ' ό,τι είναι οι άνδρες, γροικούμεν την πατρικήν αγάπην περισσότερο, και περισσότερο φροντίζομεν να δειχνώμασθε εις τους πατέρας υποταγαμέναις. Από το άλλο μέρος χρεωστείτε, διατι είναι θηλυκά να τα αγαπάτε καλήτερα, επειδή και αυτά (ομιλώ δια τα θηλυκά της πατρίδος μου), όντας φυλακωμένα εις ένα σπήτι έχουσι περισσότερο χρείαν από την πατρικήν φροντίδα σας.....

Ο αδελφός μου βέβαια θέλει είχαν ακουσμένον εις την Ιταλίαν από τον πατέρα μας την επιθυμίαν οπού εγώ είχα δια να ζήσω εις μοναστήρι, όθεν αφ' ου πρώτα μου την έβαλεν ως περίπαιγμα, άρχισε να πάσχη να με καταλείψη δια να την απορρίψω, και να θελήσω υπαν-δρείαν, αλλ' όσον αυτός έπασχε να με καταλείψη εις τούτο, τόσο εγώ πλέον εστερεωνόμουν εις την γνώμην μου. Εγώ εφοβόμουν μεγάλως όλα εκείνα τα κακά οπού ημπορούν να συνέβουν εις μίαν υπανδρευμένην, αλλά περισσότερο από όλα εφοβόμουν μενάλως μην είχε τύχη να πάρω κανένα από εκείνους τους άνδρας οπού θέλουν να έχουν την γυναικά τους ωσαν σκλάβα, και την νομίζουν δια κακήν, οπότεν αύτη ωσαν σκλάβα δεν θέλει να φέρεται. Βλέποντας τέλος πάντων και τον αδελφόν μου τοιούτης λογής εναντίον εις την γνώμην όπου είχα δια το μοναστήρι, εκοινολόγησα, τόσο εις αυτόν ωσαν και εις τον θεϊόν μου, τον στοχασμόν οπού μού ήλθε δια να υπάγω να ησυχάσω εις εκείνο το μετόχι μας, οπού εδώ επάνω ήδη εμελέτησα. Τούτο το πράγμα εφάνη απαίσιον και εις τους δύο, όθεν εγώ τότε ευρέθηκα εις την μεγαλητέραν στενοχωρίαν οπού δύναται να ευρεθή άνθρωπος εις τον κόσμον. Όχι να υπάγω να ησυχάσω, διατι δεν ηθέλησαν οι συγγενείς μου, όχι να υπανδρευθώ, διατι εγώ δεν ήθελα, έπρεπε λοιπόν να μείνω δια παντός εις το σπήτι. Δια παντός εις το σπήτι! Α! τούτος ο στοχασμός με έκαμνε να τρομάζω· εγώ έβλεπα καλά πως τούτο το σπήτι εξ αποφάσεως ήθελε μου προξενήσει 'γλίγων και κακόν θάνατον. Μέρα και νύκτα κλεισμένη χωρίς να δύναμαι να πηγαίνω μήτε εις εκκλησίαν, μήτε εις περιδιάβασιν, χωρίς να έχω την παραμικράν ξεφάντωσιν, χωρίς να έχω πλέον ελπίδα δια να αλλάξω ζωήν, χωρίς να ακούω άλλην ομιλίαν παρά εκείνην του πατρός μου (επειδή ο αδελφός μου και ο θεϊός μου ή ολίγον, ή τίποτε συνωμιλούσαν μαζί με εμάς ταις γυναίκες) ο οποίος άλλο δεν έκανε παρά να λέγη τα πλέον δυστυχημένα και μελαγχολικά λόγια οπού ποτέ να ειπώθησαν, ήσαν όλα πράγματα οπού μου έδιναν μίαν μεγαλωτάτην θλίψιν και στενοχωρίαν, πάθη

οπού 'γλίγωρα εξ αποφάσεως έμελλε να με γκρεμίσουν εις το μνήμα. Τί λοιπόν, έλεγα με τον εαυτόν μου, έχω να αποθάνω, και ν' αποθάνω χωρίς να κάμω καλόν; χωρίς να εκπληρώσω εκείνο το τέλος δια το οποίον βάνει ο θεός τον άνθρωπον εις τον κόσμον;

Εις όλην την Ευρώπην είναι ελευθερία εις ταις γυναίκαις, και το βάρβαρον ήθος της Ζακύνθου, οπού βαστά ταις κοπέλλαις κλεισμέναις είναι από όλους μισητόν, όθεν εγώ με δίκαιον ενόμιζα, πως και η Βενετία, και όλαις η άλλαις χώραις ήθελε 'γροικήσουν με σπλάχνος τα δικαιώματα μου. Αληθώς η Ζάκυνθος εστοχαζόμεον πως ήθελε να τ' αποβάλη· αλλά τι είναι η Ζάκυνθος εμπρός εις την Ευρώπην; Από το άλλο μέρος, εγώ δεν εφρόντιζα τίποτε δια τους ονειδισμούς της, επειδή και εξ αιτίας του βαρβάρου ήθους της είχα αναγκασθή νά πράξω έργον τόσον απαίσιον.....

Αφού λοιπόν είδα πως η γνώμη των συγγενών μου δεν άλλαξε, και πως χωρίς την θέλησιν αυτών εγώ δεν ημπορούσα να κάμω τίποτες, τους είπα ότι εγώ έβανα την επιθυμίαν του μοναστηρίου εις μίαν μερίαν (όχι διατί έκατάλαβα πως είναι κακή, αλλά διατί είχα καταλάβει πως δεν δύναμαι να την τελειώσω) και ότι ήμουν έτοιμη να δεχθώ οποίον συμβιον αυτοί ήθελε μου δώσουν. Εδώ εις την Ζάκυνθον είναι πολλά δύσκολον πράγμα νά ευρίσκωνται γαμβροί ευγενείς και πλούσιοι, επειδή και τα ευγενή, και πλούσια σπήτια, όσα παιδία θηλυκά έχουν πρέπει να τα υπανδρεύσωσι, και από τ αρσενικά τους δεν υπανδρεύουν παρά ή ένα, ή κανένα. Όθεν η ταλαιπωρος μήτηρ μου και οι άλλοι συγγενείς μου έβλεπον πως ήτο δύσκολον, ή διά να ειπώ καλήτερον, αδύνατον πράγμα να ευρεθή κανέν άξιον υποκειμένον δια να μου γένη συμβίος. Αφ' ου επέρασαν πέντε ή εξ μήνες εις τούτην την απορίαν, φοβούμενη εγώ μήπως αναγκασθούν και μου δώσουν κανένα άνδρα ουτιδανόν, εύγαλα πάλιν έξω το ζήτημα του μοναστηρίου, λέγωντας πως ήτο πολύ καλήτερον να υπάγω εις ένα μοναστήρι τής Ιταλίας, παρά να πάρω κανένα άνδρα πολύ κατώτερον από εμένα, αλλά η μήτηρ μου και οι άλλοι τής φαμελιάς, αγκαλά και να εβλεπον την έλλειψιν των γαμβρών, πάλιν δεν ήθελαν εις κανένα τρόπον ν' ακούωσι το μοναστήρι. Εις την στενοχωρίαν οπού τότε ευρέθηκα, να μην ευρεθή, Θεέ μου, καμμία άλλη! Μου έλεγεν ο νους μου, πως μίαν φοράν και δεν ευρίσκετο άνδρας δια εμένα, πως μίαν φοράν και δεν μ' άφιναν να υπάγω εις μοναστήρι, έπρεπε χωρίς άλλο να μείνω δια παντός εις το σπήτι, και εδώ εις την Ζάκυνθον το να μείνη μία κόρη ανύπανδρη, είναι το ίδιον ωσάν να μείνη και εις φυλακήν. Αλλά τούτο το κλείσιμον του σπητιού εκατασταίνετο εις εμένα πολύ ανυπόφορον, ωσάν οπού έστοχαζόμεον, ότι μαζί μ' εμένα ήθελε μείνουν κλεισμένα και τα συγγράμματα μου, και μήτε ήθελεν ημπορέσω να στολίσω το πνεύμα μου με περισσοτέραν σπουδήν από εκείνην οπού είχα.....

Έπειτα τέλος πάντων κάποιον καιρόν ευρέθηκεν ένας άνθρωπος χρησιμώτατος δια εμένα, ο οποίος έδειξε πως είχεν εις μεγαλην υπόληψιν τα ήθη μας, αλλά δεν ηξεύρω δια ποίαις εδικαίς του οικιακαίς αφορμαίς δεν ηθέλησε να κάμη ευθύς την συνθήκην του γάμου, αλλ' αναβάλλωντας τον καιρόν απέρασαν δεκάξη μήνες, εις το τέλος των οποίων, έσμιξε με το υποκειμένον οπού απερνούσε τα λόγια και του είπε να είπη των γονέων μου πως ήτον έτοιμος δια να δέση τον γάμον, αν ίσως και αυτοί τον εκαταδέχοντο να τον κάμουν γαμβρόν τους, έπειτα από τόσαις αναβολαίς καιρού οπού αυτός τους είχε κάμει. Οι γονείς μου και ο θείος μου δια την μεγάλην έλλειψιν οπού ήτον εις τους γαμβρούς, δια ταις χάραις τον υποκειμένου του, και δια την μεγάλην ταπεινώσιν οπού έδειξε,

τον εδέχθησαν ασπασίως. Του εκάμανε λοιπόν γνωστήν την-προίκα, η οποία αγκαλά και δεν ήτο ποταπή, του ολιγοφάνηκε, και άρχισε να ζητάη προίκα όσην ήθελε, και όπως ήθελε. Τούτο το πράγμα εβαροφάνηκε πολύ εις το σπήτι όχι τόσο διατί εφοβήθησαν πως είχαν να δώσουν περισσότερον προικιόν, όσον διατί εστοχάσθησαν πως τούτος ο άρχωντας ήτον αληθώς φιλάργυρος (καθώς ο κόσμος τον έλεγε) και πως δεν κυττάζει τίποτες άλλο, παρά τα πλούτη, και κάμνει ολίγον λογαριασμόν δια ταις αρεταίς. Μ' όλον λοιπόν οπού τους εβαρυφάνηκεν, η ελλειψις όμως των γαμβρών και η ευγένεια, με την οποίαν αυτό το υποκείμενον τους αντιλογείτο εις την προίκα, τους έκαμε να πέσουν εις σύμβασιν με αυτόν, αλλά μ' όλον τούτο δεν ηξεύρω πάλιν δια ποίαις αφορμαίς εδικαίς του άφησε την υπόθεσιν αμφίβολην δια τεσσάρας μήνας. Εγώ όχι μόνον δεν τον εγνώριζα τελείως τούτον τον άνθρωπον, αλλά μήτε δεν είχα άκούση ποτέ, το ποίαν θεωρίαν να είχεν, όμως δια ταις χάριταις οπού είχεν, επιθυμούσα σφόδρα να λάβω την καλήν τύχην να τον κάμω άνδρα μου· αλλά βλέπωντας ταις αναβολαίς τον καιρού οπού μας έκαμνεν εις το να τελείωση τον γάμον, και προς τούτοις τον πόθον οπού είχε δια τα πολλά προικιά, τόσο η καρδιά μου τον εμίσησεν, οπού δεν ήθελα πλέον ν' ακούω μήτε το όνομα του....

Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, **Αυτοβιογραφία**. Εισαγωγή - Φιλολογική επιμέλεια Βαγγέλης Αθανασόπουλος. Αθήνα, Ωκεανίδα, 1997.